
JUGOSLOVENSKO-BRAZILSKI ODNOSI 1961–1964*

Dr Bojan Simić**

APSTRAKT: *Na osnovu primarnih izvora jugoslovenske provenijencije, relevantne literature i štampe analizira se posebna faza odnosa socijalističke Jugoslavije i Brazila u periodu od 1961. do 1964. Za početak istraživanja uzeta je godina dolaska na vlast predsednika Žanija Kvadrosa, naklonjenog široj međunarodnoj saradnji, koji je sa velikim simpatijama gledao na Jugoslaviju u njenog vođu, a za kraj državni udar u Brazilu u proleće 1964, koji je tu politiku prekinuo i uticao na zahlađenje odnosa između dveju država.*

KLJUČNE REČI: Jugoslavija, Brazil, Hladni rat, diplomatija, ekonomski odnosi

Uvod

Odnosi između socijalističke Jugoslavije i najveće i najmnogoljudnije države Latinske Amerike Brazila početkom šezdesetih godina važan su segment za razumevanje jugoslovenske spoljne politike u tom periodu. S pravom smatran za najvažniju zemlju Južne Amerike, Brazil je bio centar interesovanja jugoslovenske diplomatije, a naruku im je išla i demokratska faza u kojoj se brazilska država nalazila, kao i njena težnja za većom samostalnošću u odnosu na SAD. Država je funkcionisala po Ustavu iz 1946, koji je donet po ugledu na SAD sa predsednikom koji je biran na pet godina sa širokim ovlašćenjima da imenuje kabinet koji mu je bio odgovoran i zadužen za sprovođenje politike.¹

Brazil je bio prvi posle Urugvaja od južnoameričkih država koji je uspostavio odnose sa socijalističkom Jugoslavijom. To se desilo tokom jula 1946. a već krajem

---

* Članak je nastao kao rezultat rada u Institutu za noviju istoriju Srbije koji finansira Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije, a na osnovu Ugovora o realizaciji i finansiranju naučnoistraživačkog rada NIO u 2025. godini br. 451–03–136/2025–03/200016

** Naučni savetnik, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, Republika Srbija
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1345-7822>; E-mail: smcbjn@yahoo.com

¹ U Kembridžovim izdanjima razdoblje od 1945. do 1964. u istoriji Brazila naziva se „liberalnom republikom“ i „demokratskim eksperimentom“ [*The Cambridge History of Latin America, Volume IX, Brazil since 1930* (New York: Cambridge University Press, 2008), 87–164; Boris Fausto, Sergio Fausto, *A Concise History of Brazil* (New York: Cambridge University Press, 2014), 231–272].

istog meseca FNRJ je otvorila poslanstvo u Rio de Žaneiru. U narednim godinama nije bilo konkretnog sadržaja u odnosima dveju zemalja, a stvari su se pokrenule nakon sukoba Jugoslavije sa zemljama Istočnog bloka. To je bio znak da Brazil počne da gleda na FNRJ drugačijim očima. U toku 1950. potpisan je prvi trgovinski ugovor, koji je nadograđen 1952. Iste godine su diplomatska predstavništva podignuta na rang ambasada. Tokom 1951. potpredsednik Brazila Kafe Filjo boravio je u poseti Jugoslaviji, kada ga je primio i tadašnji predsednik Vlade FNRJ Josip Broz Tito.²

Tokom Hladnog rata Brazil je zbog značaja u tom delu sveta i uticaja koji je imao na manje zemlje Latinske Amerike bio država od posebnog interesa za socijalističku Jugoslaviju. Ipak to nije bilo dovoljno za neki značajni rezultat jer se tokom uprave predsednika Žoselinja Kubičeka (1956–1961) Brazil oslanjao na SAD, i bio pretežno orijentisan na latinoameričke zemlje. Saradnja na spoljnopoličkom planu sa Jugoslavijom se odvijala uglavnom nesistematski u vrlo ograničenom okviru u UN. Za nešto značajnije bilo je potrebno više dobre volje i vlada koja bi sa više naklonosti gledala na novu jugoslovensku politiku u okviru pokreta neangažovanih zemalja. Upravo se to desilo početkom šezdesetih, kada se brazilska spoljna politika okrenula od „amerikanizma ka globalizmu“.³ Iako Brazil nije nikad pristupio pokretu nesvrstanih, slični stavovi po pitanju ekonomske saradnje i stavovi po pitanju razvijanja nedovoljno razvijenih područja su značajno približili dve strane tokom šezdesetih godina.⁴

Navedenu promenu FNRJ nije dočekala najspremnije. Ona je imala svoje najbrojnije predstavništvo u Latinskoj Americi upravo u Brazilu i pored Meksika jedinog atašea za štampu.⁵ U ovom delu sveta o Jugoslaviji se nije znalo mnogo. Nedostajalo je informacija kako o samoj zemlji, tako i o njenom specifičnom putu nesvrstavanja i saradnje sa državama Azije i Afrike. Krivica za to padala je i na jugoslovensku diplomatiju. Generalni utisak bio je da jugoslovenska predstavništva na propagandi rade kampanjski, onda kada se za to ima vremena, i kada se organizuju pojedine akcije iz zemlje.⁶

² Bojan Simić, „Brazil u politici socijalističke Jugoslavije (1946–1952)“, *Toкови историје*, бр. 3, (2023), 133–156; Bojan Simić, „Социјалистичка Југославије и државе Јужне Америке (1946–1950) – успостављање дипломатских и економских односа“, *Toкови историје*, бр. 2 (2022), 73–99.

³ Luciano da Rosa Muñoz, „Brazilian Foreign Policy Discourses and the Quest for Ontological Security“, *Contexto internacional*, vol. 45, no.2, (2023), 1–21.

⁴ Beatriz Bissio, „Brazil and the Non-Alignment Movement: Parallel Paths, Common Goals“, in: *The 60th Anniversary of the Non-Alignment Movement*, ed. Duško Dimitrijević, Jovan Čavoški, (Belgrade: Institute of International Politics and Economics, 2021), 378–380.

⁵ Agustin Cosovschi, „From Santiago to Mexico: The Yugoslav Mission in Latin America during the Cold War and the Limits of Non-Alignment“, in: *Socialist Yugoslavia and the Non-Aligned Movement: Social, Cultural, Political, and Economic Imaginaries*, ed. Paul Stubbs (Kingston: McGill-Queen's University Press, 2022), 283–301. Jedan noviji pregled politike Jugoslavije prema Latinskoj Americi napisan na osnovu literature: Ekaterina Katkova, Rouslan Kostiuik, „Relations of Yugoslavia with the Countries of Latin America in the 1960–1980's“, *Латинская Америка*, no. 6, (2023), 73–89.

⁶ Arhiv Jugoslavije (AJ), fond 507, Savez komunista Jugoslavije, IX, Komisija za međunarodne odnose i veze, 13/IV, (dalje: 507-IX-13/IV), Izveštaj o putu po Latinskoj Americi, 12. 2. 1962.

Žanio Kvardos i jugoslovensko-brazilski odnosi tokom 1961.

Početak šezdesetih svet se nalazio na ivici još jednog svetskog sukoba, a kriza između dva bloka kulminirala je događajima na Kubi oktobra 1962. U isto vreme jačao je pokret novooslobođenih država pre svega Afrike i Azije, kao i zemalja koje nisu pripadale nijednom od dva saveza, sa željom da politički prežive i ekonomski se razvijaju u napetoj situaciji koja ih je okruživala. Jedna od ključnih članica ovog pokreta koji je težio da okupi što više država koje su se nalazile na sličnim pozicijama bila je Jugoslavija.⁷ U tom periodu došlo je i do pogoršanja jugoslovensko-američkih odnosa kao odraz sudara Titovog koncepta nesvrstanosti sa Kenedijevom politikom obuzdavanja „virusa marksizma“ u Trećem svetu.⁸ Iz svega navedenog Brazil je bio i te kako zanimljiv kao potencijalni saveznik, a upravo je FNRJ bila država koja je ulagala napore da ga pridobije na svoju stranu.⁹

Žanio Kvardos stupio je na dužnost predsednika Brazila 25. januara 1961.¹⁰ Izbore koji su održani prethodne godine dobio je prilično ubedljivo sa 48% glasova izašlih birača, čak 20% više od najbližeg pratioca maršala Lota.¹¹ Za njega su glasali birači iz različitih društvenih kategorija, od konzervativne desnice do radništva.¹² Po preuzimanju dužnosti Kvardos je krenuo da vodi nezavisniju i aktivniju spoljnu politiku. Započeo je saradnju sa brojnim zemljama Afrike i Azije. Napravio je korake za uspostavljanje diplomatskih odnosa sa državama Istočnog bloka i slao ekonomske delegacije u niz zemalja, pa i u Kinu. Kao jedan od razloga promene spoljnopolitičkog kursa smatrao likvidaciju bede i zaostalosti u zemlji.¹³ U jednoj analizi ambasade FNRJ u Rijuu kaže se da je plan o jačanju Brazila kao „faktora na međunarodnom planu“ usko povezan sa jačanjem pozicije predsednika u odnosu na opoziciju, kao i prema inostranom kapitalu investiranom u Brazilu. U istom izveštaju Kvardos je ocenjen kao čovek velike sposobnosti, političke veštine, ličnog šarma i izuzetnog radnog elana.¹⁴

⁷ Jovan Čavoški, *Non-Alignment Movement Summits. A History* (London: Bloomsbury Academy, 2022), 13–37; Dragan Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju. Od ideje do pokreta* (Beograd: Zavod za udžbenike, 2019), 9–72.

⁸ Dragan Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi 1961–1971* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2012), 13–98.

⁹ Temu brazilsko-jugoslovenskih odnosa u periodu 1961–1964. na virtuelnoj konferenciji XXVI Encontro Estadual de História održanoj septembra 2022. predstavio je Mateus Jose da Silva Santos, doktorant istorije sa Universidade Federal de Pelotas. Rad *Pontes entre Brasília e Belgrado: A política externa independente e as relações entre Brasil e Iugoslávia (1961-1964)*, baziran na literaturi i online dostupnim izvorima može se videti na: 1660779261_ARQUIVO_8ac3b4682458173d07c66dd2b7c1c7db.pdf

¹⁰ Žanio Kvardos (1917–1992) bio je advokat i političar koji je služio kao dvadeset drugi predsednik Brazila od 31. januara do 25. avgusta 1961. U dva navrata bio je gradonačelnik Sao Paula (1953–1955 i 1985–1988), a jednom guverner države Sao Paulo (1955–1959).

¹¹ *História do Brasil nação: 1808–2010, vol. 4, Olhando para dentro 1930–1964*, ed. Lilia Moritz Schwarcz (Rio de Janeiro: Objetivo, 2013), 122.

¹² Edgar Luiz de Barros, *O Brasil de 1945 a 1964* (Sao Paulo: Contexto, 1994), 54–56.

¹³ Nekoliko dana nakon ostavke Kvardos je napisao članak o spoljnoj politici Brazila koji je objavljen u časopisu *Foreign Affairs* [Jânio Quadros, “Brazil’s New Foreign Policy”, *Foreign Affairs*, vol. 40, no 1 (Oct., 1961), 19–27].

¹⁴ Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije (DAMSP), Politička arhiva (PA), 1961, Brazil, fascikla 10, dosije 3, signatura 412704, Unutrašnja situacija u Brazilu od 14. 4. 1961.

Kvados je već kao guverner Sao Paola iskazivao izrazito pozitivno mišljenje o FNRJ i njenom razvoju, što nije promaklo jugoslovenskom konzulatu u tom gradu. Generalni konzul Branko Grubić nakon što je saznao da će Kvados posle isteka mandata putovati po inostranstvu predložio je da mu se uputi poziv da poseti Jugoslaviju. Još tokom 1958. znalo se da će Kvados biti kandidat na predsedničkim izborima 1960. i Grubić je procenjivao, pokazaće se sasvim ispravno, da su mu šanse za pobjedu velike. Poziv mu je uručen početkom 1959, a bilo je predviđeno da u Jugoslaviji provede čak 12 dana i poseti brojne gradove i preduzeća.¹⁵ Poseta je bila nešto kraća od prvobitno predviđene. Kvados je sa suprugom i ćerkom boravio u Jugoslaviji od 8. do 15. jula 1959. Tada ga je primio predsednik republike, a sastao se i sa brojnim političkim i partijskim funkcionerima, kao i privrednim stručnjacima iz raznih oblasti (poljoprivreda, brodogradnja).¹⁶ U izjavi Tanjugu Kvados je govorio o mogućnostima saradnje na ekonomskom i kulturnom polju, da bi na kraju rekao da je razgovor koji je imao sa Titom za njega predstavljao „jedan od najlepših dana u životu“.¹⁷

Osećanja prema Jugoslaviji i njenom vođi manifestovala su se i kada je Kvados postao predsednik. Prema svedočenju tadašnjeg ambasadora FNRJ Danila Lekića¹⁸ na jednom stolu u Kvadosovom kabinetu nalazila se fotografija Josipa Broza Tita.¹⁹ Kao dokaz takvog stava usledio je poziv šefu jugoslovenske države da poseti Brazil već tokom februara. Taj poziv predao je državnom sekretaru Koči Popoviću brazilski ambasador u Beogradu Riu Ribeiro Kuoto. On se već prethodno konsultovao sa Aleksandrom Rankovićem, koji mu je rekao da će taj poziv sigurno biti „vrlo rado“ prihvaćen.²⁰

U jednom stručnom članku u *Jugoslovenskom pregledu* koji je publikovan tokom leta 1961. već se Kvadosov dolazak za predsednika navodio kao početak nove faze u jugoslovensko-brazilskim odnosima.²¹ Svoje divljenje prema Jugoslaviji i njenom vođi predsed-

¹⁵ DAMSP, PA, 1959, Brazil, f. 9, d. 2, s. 45244, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izveštaj za 1958, 8.

¹⁶ DAMSP, PA, 1959, Brazil, f. 9, d. 26, s. 419378, Zabeleška o boravku Dr. Janeo Quadrosa, bivšeg guvernera Sao Paola, narodnog poslanika i predsedničkog kandidata UDN na pretstojećim izborima u Braziliji, u Jugoslaviji, 3.

¹⁷ *Борба*, 15. 7. 1959, 1.

¹⁸ Danilo Lekić (1913–1986) general pukovnik JNA i diplomata. Diplomirao je filozofiju na Filozofskom fakultetu u Skoplju, član KPJ iz međuratnog perioda i učesnik Španskog građanskog rata. Bio je ambasador u Brazilu i Egiptu, šef misije SFRJ pri OUN, pomoćnik državnog sekretara za inostrane poslove [Слободан Селинић, *Партија и дипломатија у Југославију 1945–1952* (Београд: Институт за новију историју Србије, 2013), 249].

¹⁹ Potpisanu fotografiju maršala Tita Kvados je na sopstveni zahtev dobio još 1954. AJ, fond 837, Kabinet predsednika republike, I-3-a/13-4, Informativna beleška o Braziliji. Osim predsednika FNRJ pomenute su fotografija lidera Ujedinjene Arapske Republike Nasera i umetnička slika Abrahama Linkolna [DAMSP, PA, Brazil, 1961, f. 10, d. 24, s. 412455, Zabeleška o razgovoru ambasadora Danila Lekića s predsednikom Brazila Janio Quadrosom, u Braziliji, dana 4 aprila 1961. godine].

²⁰ DAMSP, PA, 1961, f. 10, d. 27, s. 46145, Zabeleška o razgovoru državnog sekretara Koče Popovića sa ambasadorom Brazila Ribeiro Couto-m, održanim 25. II. 1961. godine.

²¹ Radilo se o članku „Relations Between Yugoslavia and Brazil (1960–1961)“ objavljenom u broju 6. za 1961. godinu. Navedeno prema: Alvin Z. Rubinstein, *Yugoslavia and the Non-Alignment World* (New Jersey: Princeton University Press, 1970), 98.

nik Brazila Kvardros je izrekao i prilikom oproštajne posete ambasadora Lekića u julu 1961. On je tada istakao da je Tito jedna od „najvećih figura današnjice“, a da se samo u Jugoslaviji „čovjek oseća sretnim što postoji“. Odlazećem ambasadoru Kvardros je predao i lično pismo za predsednika FNRJ u kome ga naziva „velikim i dobrim prijateljem“.²²

Otpravnik poslova ambasade u Riju Mirko Bruner sastao se sa Kvardrosom u Braziliji tokom avgusta. Brazilski predsednik je izrazio želju da dođe u Beograd na prvu konferenciju nesvrstanih zemalja, ali se izgovarao da mu je za to potrebno odobrenje Kongresa za koje nije siguran da može da ga dobije. Hvaleći jugoslovensku politiku, on je navodno izjavio da je ta politika „danas najbolja“ i da je on u tom času već „gotovo spreman“ da svoju zemlju priključi neangažovanim.²³ Tražio je još jednu sedmicu da dostavi konačan odgovor. Ipak, samo petnaest dana od pomenutog razgovora Kvardros je podneo ostavku na mesto predsednika nakon samo sedam meseci. U svom pismu brazilskom narodu on je naveo da se suočio sa „korupcijom, lažima, kukavičlukom“ i ambicijama pojedinih grupa uključujući i one iz inostranstva.²⁴ Po tumačenju jugoslovenske diplomatije, ostavka je data pod pritiskom SAD i brazilske desnice, a novi jugoslovenski ambasador u Riju Marijan Barišić je pisao o „organizovanoj zaveri“ desnih snaga.²⁵ S druge strane, neki istoričari smatraju da se radilo o manevru samog Kvardrosa koji se nadao da će činom ostavke napraviti unutrašnji pritisak i da ona na kraju neće biti usvojena, a da će nakon toga dobiti šira ovlašćenja za sprovođenje svojih zamisli.²⁶

Promena na mestu predsednika Brazila nije bitnije uticala na odnose dveju zemalja. Novi predsednik Žoao Gular,²⁷ koji je bio Kvardrosov potpredsednik, dolazio je iz Radničke partije Brazila (Partido Trabalhista Brasileiro), što ga je činilo ideološki još bližim režimu u Beogradu.²⁸ On je ubrzo nakon preuzimanja vlasti obnovio poziv predsedniku FNRJ da poseti Brazil. Ovo se od strane jugoslovenske diplomatije tumačilo kao da Jugoslavija predstavlja zemlju od značajnog interesa za Brazil i da je saradnja sa njom „faktor trajnijeg karaktera“.²⁹

Učešće Brazila na samitu nesvrstanih delovalo je veoma izvesno polovinom 1961. Predstavnik te zemlje bio je u Kairu na pripremnoj konferenciji tokom juna. Upravo je potencijalno prisustvo Brazila na samitu u Beogradu bio predmet sukoba američkog ambasadora Džona Mursa Kabota i predsednika Kvardrosa. Ambasador je optužen da se meša u unutrašnje poslove Brazila nakon izjave da ta zemlja ne bi tre-

²² DAMSP, PA, 1961, f. 10, d. 27, s. 421067, Telegram ambasadora Lekića upućen DSIP-u od 5. 7. 1961.

²³ DAMSP, PA, 1961, f. 10, d. 24, s. 426316, Zabeleška o razgovoru Dr. Mirka Brunera, otpravnika poslova, a.i., s Predsednikom Brazila Dr. Janio Guadros-om, u Braziliji dana 10. VIII 1961g. u 11,30 h.

²⁴ Ruth Leacock, *Requiem for Revolution. The United States and Brazil, 1961–1969* (Kent-London: The Kent State University Press, 1990), 44.

²⁵ DAMSP, PA, 1963, Brazil, f. 13, d. 6, s. 442995, Sjedinjene države Brazila, 8–9; AJ, 837, I-5-b/13-1, Ostavka predsednika Kvardrosa i politička kriza u Brazilu od 14. 10. 1961.

²⁶ E. L. de Barros, *O Brasil de 1945 a 1964*, 58; R. Leacock, *Requiem for Revolution*, 43–48.

²⁷ Žoao Belkior Marques Gular (1919–1976) bio je dvadeset četvrti predsednik Brazila koji je službovao od 1961. do 1964. Smatra se i poslednjim levičarem na toj dužnosti u 20. veku. Pre mesta predsednika obavljao je dužnost potpredsednika (1956–1961) i ministra rada (1953–1954).

²⁸ O političkim partijama u Brazilu početkom šezdesetih iz ugla tadašnje jugoslovenske nauke videti: Sulejman Redžepagić, *Društvenopolitička struktura i radnički pokret Brazila* (Beograd: Institut za izučavanje radničkog pokreta, 1962), 47–90.

²⁹ DAMSP, PA, 1963, Brazil, f. 13, d. 6, s. 442995, Sjedinjene države Brazila, 47.

balo da učestvuje na konferenciji vanblokiovskih zemalja u Jugoslaviji. Američka vlada se ogradila od izjave svog diplomate i povukla ga, ali ni jugoslovenska ni brazilaska vlada nisu prihvatile takvo tumačenje.³⁰ Tokom jula Josip Broz Tito poslao je lično pismo Kvađrosu kojim ga poziva na konferenciju.³¹

Ipak, dilema je još uvek postojala, kao i jasni stav SAD protiv učešća na konferenciji. Brazilski ambasador u Beogradu Rio Ribeiro Kouto početkom avgusta je pisao da bi bilo „opasno“ da Brazil bude jedina zemlja iz Latinske Amerike na konferenciji. Sasvim drugačije po njemu bi izgledalo ako to učini više zemalja iz regiona. Sledeći tu preporuku brazilskim predstavnicima u Argentini, Meksiku, Čileu, Kolumbiji, Ekvadoru i Peruu je naloženo da razgovaraju o mogućem zajedničkom nastupu u Beogradu. Posle dužeg ili kraćeg razmatranja većina je predlog odbila.³² Kouto je svoju ideju izložio i Koči Popoviću. Državni sekretar FNRJ je procenio da brazilski ambasador radi u interesu Amerikanaca i zaključio da bi ovima ipak odgovaralo da bude više zemalja iz LA kao protivteža Kubi.³³ Rezultat je bio da su se na konferenciji u Beogradu kao posmatrači pojavili Brazil, Bolivija i Ekvador, dok je Kuba ostala jedina latinoamerička zemlja kao zvanični učesnik.³⁴ Ubeđena u umešanost SAD u proces donošenja odluke Brazila o učestvovanju na samitu, Jugoslavija je više puta protestovala kod američkih diplomata.³⁵

Poseta državnog sekretara za inostrane poslove Koče Popovića Brazilu

Tokom maja 1962. Koča Popović posetio je Brazil, Čile, Boliviju, Meksiko i SAD. U pratnji državnog sekretara bili su načelnik IV odeljenja u DSIP-u Jakša Petrić i savetnik Referade za Latinsku Ameriku Stjepan Seneković.³⁶ U izjavi za državnu televiziju i Tanjug Popović je rekao da poseta predstavlja „prirodni sledeći korak“ u razvijanju međusobnih odnosa i da će biti podstrek „daljem proširenju međusobne saradnje i razumevanja“.³⁷

Upravo je Brazil bio najvažniji deo Popovićeve posete. Postojala je nada da će primerom Brazila krenuti i druge zemlje iz regiona odnosno ako ta zemlja bude prihvatila jugoslovenske stavove onda će to biti lakše i sa manjim državama. Tokom boravka u Brazilu Koča Popović se sastao sa ministrom spoljnih poslova San Tijagom Dantasom, predsednikom države Gularom i premijerom Nevesom, predsednicima oba doma kongresa.

³⁰ D. Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi*, 31.

³¹ AJ, 837, I-1/112, Pismo Josipa Broza Tita upućeno Kvađrosu od 20. 7. 1961.

³² James G. Hershberg, “‘High-Spirited Confusion’: Brazil, the 1961 Belgrade Non-Aligned Conference, and the Limits of an ‘Independent’ Foreign Policy during the High Cold War”, *Cold War History*, no. 3, (2007), 379–381.

³³ DAMSP, PA, 1961, Brazil, f. 10, d. 26, s. 425352, Zabeleška o razgovoru državnog sekretara Koče Popovića sa brazilskim ambasadorom Riberiom Koutom, održanim 19. VIII. 1961. godine.

³⁴ Predstavnik Bolivije bio je ministar prosvete Hoze Felman Velarde, Brazil je predstavljao ambasador te zemlje u Švajcarskoj De Melo Franko Filjo, dok je ambasador Ekvadora u SR Nemačkoj Hoze Hoakim Silva prisustvovao u ime te zemlje [D. Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju*, 76].

³⁵ Dragan Bogetić, *Nova strategija jugoslovenske spoljne politike 1956–1961* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006), 368.

³⁶ Više o tome u: Bojan Simić, „Poseta Kоче Popovića Latinskoj Americi 1962“, *Točkovi istorije*, br. 2, (2025), 189–214.

³⁷ *Borba*, 7. 5. 1962, 5; *Politika*, 7. 5. 1962, 5.

Od gradova posetio je Rio de Žaneiro, novu prestonicu Braziliju i centar jugoslovenske emigracije Sao Paulo. Bile su potpisane dve konvencije, o kulturnoj i naučno-tehničkoj saradnji. Popović je bio prvi ministar spoljnih poslova u istoriji Jugoslavije koji je posetio Brazil. Tokom posete on je bio odlikovan Velikim krstom nacionalnog reda, što je najveće brazilske odlikovanje za nekog stranog državljanina. S druge strane, ministar Dantas odlikovan je Ordenom jugoslovenske zastave sa lentom. Iz izveštaja Jakše Petrića vidi se da je brazilska strana u početku govorila da je „deo zapadnog sveta“, ali da zauzima „vanblokovsku poziciju“. Taj momenat više nije naglašavan u daljim razgovorima, što je tumačeno pritiskom koji je na Dantasa vršen u toku same posete.³⁸

Iz detaljnog izveštaja o razgovorima vidi se da se sa brazilskim zvaničnicima najdetaljnije pričalo o međunarodnoj situaciji. Govorilo se o američkom programu Savez za progres, koji je lansirala Kenedijeva administracija za pomoć državama Latinske Amerike, problemu kolonijalizma, atomske energije, razoružanju, situaciji u Angoli...³⁹ U razgovorima brazilska strana je posebno istakla potrebu za proširenje ekonomske saradnje. Na jednom sastanku bio je prisutan i direktor kompanije „Petrobras“ koji dao saglasnost za kupovinu tri tankera iz Jugoslavije.⁴⁰

U zajedničkom kominikeu naglašena je podudarnost gledišta po osnovnim međunarodnim problemima kao što su očuvanje mira, napori za razoružanje, zabrinutost povodom nuklearnih proba, ravnopravna ekonomska saradnja, antikolonijalizam, uloga i značenje UN itd. Na kraju je istaknuto kako su predsednik Gular i ministar Dantas prihvatili poziv da posete Jugoslaviju.⁴¹ Kominike je bio brzo usaglašen. Jedina krupna izmena u prvobitnoj jugoslovenskoj verziji bio je zahtev brazilske strane da se obriše rečenica kojom se isticalo nepripadanje blokovima. To je navodno učinjeno pod uticajem vojnih krugova.⁴²

Naravno, nisu svi videli rezultate posete onako kako ih je videla jugoslovenska diplomatija. Prema izveštaju francuske novinske agencije AFP na sastanku Popovića sa Dantasom primećeno je da jugoslovenska strana upotrebljava izraza „aktivna koegzistencija“, a brazilska „taktičarsko uporedno življenje“, što je bio pokazatelj da je prava priroda pokreta nesvrstanosti različito tumačena.⁴³

Nakon posete Popovića državama Latinske Amerike DSIP je sastavio listu operativnih zadataka za delovanje u budućnosti. Oni su obuhvatali saradnju na međunarodnom i međudržavnom planu, ekonomsku saradnju, naučno-tehničku saradnju, kulturno-naučnu saradnju, informativno-propagandnu delatnost i rad sa iseljenicima. Od svih zemalja najviše je potenciran Brazil i njegova buduća saradnja sa vanblokovskim zemljama.⁴⁴

³⁸ AJ, fond 559, Savezna komisija za kulturne veze sa inostranstvom, fascikla 1, Izveštaj o poseti državnog sekretara za inostrane poslove Koče Popovića Brazilu, Čileu, Boliviji i Meksiku, 6.

³⁹ Ibid, 7–10.

⁴⁰ Ibid, 10–11.

⁴¹ *Борба*, 12. 5. 1962, 1.

⁴² AJ, 559–1, Izveštaj o poseti državnog sekretara..., 12.

⁴³ Navedeno prema: Видосава Ераковић, „Титова ’америчка турнеја’ 1963. године – посета Бразилу, Чилеу, Бразилији, Перуу и Сједињеним Америчким државама“, *Архив, Часопис Архива Југославије*, бр. 1–2, (2015), 171.

⁴⁴ AJ, 559-1, Operativni zadaci na osnovu posete državnog sekretara Koče Popovića zemljama LA od 14. 6. 1962.

Poseta Josipa Broza Tita Brazilu septembra 1963.

Nakon posete Koče Popovića stvar je u svoje ruke preuzeo predsednik FNRJ. On je tokom oktobra 1962. poslao lično pismo predsedniku Gularu u kome je izneo svoj stav povodom Kubanske krize zalažući se za mirno rešenje u skladu sa načelima UN. Gularov odgovor bio je na liniji miroljubive koegzistencije.⁴⁵ Lična prepiska dvojice predsednika nastavljena je i početkom 1963. I ovog puta inicijativa je stigla sa jugoslovenske strane. Broz je u svom pismu govorio o aktuelnoj međunarodnoj situaciji nastavljajući time „veoma korisnu razmjenu mišljenja“. U njemu je pohvalio Hruščovljev potez vezan za povlačenje raketa sa Kube kao „državnički mudar“ i istakao ubeđenje da SSSR želi mir.⁴⁶ Odgovor je stigao nakon tri nedelje i Gular je u njemu pored saglasnosti sa viđenjima jugoslovenskog kolege istakao želju da Tito poseti Brazil.⁴⁷

U analizi koja je pripremljena za Josipa Broza pred njegovu posetu Brazilu Treća regionalna uprava DSIP-a opisala ju je kao državu koja deklariše svoju „nepriпадnost vojnopoličkom grupacijama i svoj nezavisan položaj, ali sebe smatra delom Zapada“. Što se tiče odnosa prema nesvrstanosti, u tekstu se navodi da Brazil ima bliska ili istovetna gledišta sa neangažovanim zemljama (očuvanje mira, ekonomski razvoj u svetu, koegzistencija), ali zbog eventualnih problema sa SAD prednost daje praktičnoj saradnji u odnosu na javno deklarisanje.⁴⁸

CIA, s druge strane, imala je drugačiji pogled na ovu posetu. U dokumentu iz aprila 1963. navodi se kako Tito želi da ostvari širu saradnju država Latinske Amerike sa nesvrstanim, što bi omogućilo Beogradu da igra mnogo važniju ulogu u odnosu na ekonomsku i vojnu snagu zemlje. Analiza se završava procenom da će odnosi sa Latinskom Amerikom verovatno ostati nisko na listi prioriteta Beograda.⁴⁹

Poseta Josipa Broza Tita Brazilu u septembru 1963. bila je njegova jedina poseta ovoj zemlji i najznačajnija epizoda u odnosima dveju država u posmatranom periodu. U jugoslovenskoj delegaciji bili su i državni sekretar Koča Popović, potpredsednik Savezne skupštine Mijalko Todorović, Ivo Rukavina, generalni sekretar predsednika republike Bogdan Crnobrnja, direktor Jugoslovenske banke za spoljnu trgovinu Toma Granfil, Jakša Petrić i ambasador FNRJ u Brazilu Marijan Barišić. U pratnji predsednika bila je i njegova supruga Jovanka. Prilikom dolaska na aerodrom u novoj prestonici Braziliji kolegu je dočekaо predsednik Gular, koji je gostima priredio svečanu večeru u radnoj predsedničkoj palati Planalto.

Prilikom posete brazilskom Vrhovnom sudu maršal Jugoslavije je održao govor u kome se zahvalio na prijateljskoj dobrodošlici i izjavio da je sa svojom delegacijom došao sa željom da doprinese daljem razvoju uspešne saradnje između Jugoslavije i Brazila.⁵⁰

⁴⁵ AJ, 837, I-1/114, Poruka predsedniku Brazila Goulartu od 26. 10. 1962; Pismo Pretsednika Goularta drugu Titu.

⁴⁶ AJ, 837, I-1/115, Pismo Josipa Broza Tita predsedniku Brazila Goulartu od 15. 1. 1963.

⁴⁷ AJ, 837, I-1/115, Odgovor predsednika Goularta predsedniku Titu od 5. 2. 1963.

⁴⁸ AJ, 837, I-2/17-2, Podsetnik za razgovore u Brazilu, 1.

⁴⁹ "Yugoslav interest in Latin America", CIA Special report, 12. 4. 1963. <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79-00927A004000040005-1.pdf>, pristupljeno 25. 2. 2025.

⁵⁰ AJ, 837, I-2/17-2, Odgovor predsednika SFRJ na kratak pozdravni govor predsednika Vrhovnog suda Brazila. Takođe: Горан Колашинац, *Путовање Јосипа Броза Тита у земље Латинске*

Na svečanoj večeri Gular je održao zdravicu u kojoj je istakao značaj Jugoslavije u posleratnom svetu i naveo da se nova spoljna politika Brazila u mnogome poklapa sa politikom te, kako je on naveo, gorde i plemenite balkanske zemlje. Kao ključne tačke za brazilsku spoljnu politiku on je naveo nepomirljivu odbranu mira, pravnu jednakost među državama, neintervenciju u unutrašnje poslove nacije i pravo naroda na samoopredeljenje.⁵¹ U odgovoru Tito je naglasio da Jugoslavija pridaje veliki značaj razvitku saradnje sa Brazilom. U osvrtnu na međunarodnu politiku napomenuo je da se mnogi brazilski stavovi podudaraju sa stavovima neangažovanih zemalja, a da su prave razlike u stavovima između visokorazvijenih i zemalja u razvoju.⁵²

Dnevni red razgovora je podeljen u dve tačke, na multilateralne i bilateralne poslove. Multilateralni poslovi obuhvatali su ekonomsku saradnju u cilju razvoja, finansiranje, tehničku pomoć, ulogu UN, Međunarodnu banku za razvoj itd. Bilateralna pitanja su obuhvatala pregled trenutne situacije u pogledu razmene, perspektivu unapređenja trgovinskih odnosa između Brazila i FNRJ i mere za stimulisanje ekonomske saradnje i razmene između dveju zemalja. Ono oko čega su se obe strane složile jesu velike oscilacije u obimu trgovine koje su znale značajno da variraju i po više miliona dolara od godine do godine. Ovome je doprinio i mali broj artikala koji su bili u ponudi.⁵³

U razgovorima sa Gularom, Broz je primenio nešto drugačiju taktiku. On je rešio da ostavi po strani izraze kao što su neangažovanost i blokovi, za koje je rekao da su izvesnom smislu prevaziđeni. Probao je da objasni da je u trenutnom svetu podela na one koji su za mir i miroljubivo rešavanje postojećih problema, i one koji su za rat i rešavanje problema sa pozicije sile. Tom prilikom je dodao da nije našao neki drugi izraz od spomenutih, ali da to „nije ni bitno – suština je važna“.⁵⁴

Trećeg dana posete nakon novih razgovor u palati Planalto, jugoslovenska delegacija otišla je u posetu brazilskom Kongresu. Dočekali su je predsednik Kongresa, kao i predstavnici domova. Tito je tada napomenuo da je Jugoslavija, kao nezavisna i neangažovana uvek nastojala da sa drugim državama doprinosi pronalazanju puteva za mirno rešavanje međunarodnih problema. Naglasio je da se u međunarodnim odnosima zemlja striktno pridržava poštovanja nacionalne suverenosti, nemešanja u unutrašnje stvari drugih zemalja i ostalih načela Povelje UN, čije primenjivanje u praksi predstavlja neophodan preduslov za normalno razvijanje međunarodnih odnosa. Vezano za bilateralne odnose rekao je da se oni konstantno kreću uzlaznom putanjom, kao i da se taj uspešan razvoj odnosa može ogledati u dotadašnjim korisnim međusobnim posetama i konstruktivnoj saradnji u UN i drugim međunarodnim forumima.⁵⁵

Do formulisanja zajedničke izjave došlo se relativno lako. Jugoslovenska strana bila je zadovoljna brazilskim nacrtom jer je u osnovi sadržavao sve bitne elemente jugoslovenskog predloga. Kao uzor za dokument poslužio je nacrt kominikea iz 1962. koji je ob-

---

Америке и Сједињене Америчке Државе (мастер рад, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју, 2019), 19.

⁵¹ AJ, 837, I-2/17-2, Zdravica predsednika Gulara na svečanoj večeri; *Борба*, 20. 9. 1962, 1.

⁵² AJ, 837, I-2/17-2, Odgovor na zdravicu predsednika Gulara; *Борба*, 20. 9. 1962, 1–2.

⁵³ AJ, 837, I-2/17-2, Izveštaj sa plenarnih razgovora vođenih 19. 9. 1963.

⁵⁴ Navedeno prema: D. Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi 1961–1971*, 137.

⁵⁵ AJ, 837, I-2/17-2, Nacrt govora predsednika SFRJ u Brazilskom Kongresu; Г. Колашинац, *Путовање Јосипа Броза Тита у земље Латинске Америке*, 19.

javljen prilikom posete Koče Popovića.⁵⁶ U izjavi je pisalo da je jugoslovenski predsednik Josip Broz Tito na poziv brazilske vlade posetio tu zemlju i vodio razgovore sa predsednikom Gularom. Dva predsednika, kako je navedeno, imala su priliku da razmotre povoljan razvoj saradnje između dveju zemalja, zatim su se saglasili da je očuvanje mira i dalje glavni zadatak na koji treba da se fokusiraju naponi Brazila i Jugoslavije. U izjavi je stajalo i da je nedavno potpisani Ugovor o zabrani nuklearnih proba u atmosferi, pod vodom i u kosmosu bitno doprineo popuštanju svetske zategnutosti i da predstavlja važan korak ka opštem i potpunom razoružanju. Značajna pažnja posvećena je problemu postojećeg raskoraka između industrijalizovanih zemalja i zemalja u razvoju. Predsednici su se saglasili da norme i principi koji su u tom trenutku vladali u međunarodnim ekonomskim odnosima ne dozvoljavaju da svetska trgovina vrši svoju zakonitu ulogu instrumenta za ubrzanje ekonomskog rasta zemalja u razvoju. Izražena je podrška procesu dekolonizacije i borbi protiv rasne diskriminacije. Tito i Gular sa zadovoljstvom su konstatovali da se međusobni odnosi razvijaju i da postoje široke mogućnosti za dalje jačanje saradnje. Na kraju je navedeno da je brazilski predsednik prihvatio poziv da poseti Jugoslaviju dok je tačan datum trebalo naknadno da bude utvrđen.⁵⁷

Prilikom posete potpisan je sporazum o industrijskoj saradnji između dveju zemalja koji su potpisali Koča Popović i vršilac dužnosti ministra inostranih poslova Brazila Bulitro Fragozo. Dve vlade odlučile su da formiraju mešovitu grupu za industrijsku kooperaciju koja će imati zadatak da analizira mogućnosti saradnje raznih sektora industrije. Svaka strana imala bi svoju sekciju sa sedištimama u Rijui i Beogradu.⁵⁸ Na posetu je pala senka jer se zbog protesta krajnje desnice, dela katoličkog klera i ustaša iz Sao Paola ona svela samo na Braziliju i državu Gojas. Dopisnik *Borbe* Bogdan Pešić je istakao da će šef jedne socijalističke zemlje koji vodi „tako dinamičnu a u isto vreme nezavisnu politiku“ prirodno izazvati različite reakcije. Pritom je spomenuo i strah konzervativaca da će Tito iskoristiti razgovore sa Gularom da ga „čvršće veže za neangažovane zemlje“.⁵⁹

Poseta jugoslovenske delegacije na najvišem nivou Brazilu u septembru 1963. bila je bitna za bliže upoznavanje dvojice predsednika i značajnih ličnosti iz diplomatske i ekonomske sfere obeju država. Konstatovana je bliskost po najznačajnijim pitanjima međunarodne politike i mapirani su problemi u dotadašnjoj ekonomskoj saradnji. Bogdan Crnobrnja je nakon završetka latinoameričke turneje tvrdio da Jugoslavija nije pokušala da izvrši pritisak da zemlje koje je posetio predsednik FNRJ daju bilo kakvu formalnu izjavu o neangažovanosti i neutralnosti.⁶⁰ Ipak, jasno je da se, ako ne zvanično, ono bar potajno očekivalo više od postignutog.

Ekonomska saradnja između Brazila i FNRJ (1961–1964) – usponi i padovi

Važan segment u bilateralnim odnosima između Jugoslavije i Brazila predstavljala je ekonomska saradnja. Nakon perioda bezugovornog odnosa (1956–1958) zbog jugoslovenskog reeksporta brazilske robe, došlo je do ponovnog jačanja razme-

⁵⁶ AJ, 837, I-2/17-2, Zabeleška u vezi sa brazilskim nacrtom zajedničkog kominikea.

⁵⁷ *Borba*, 20. 9. 1963, 1.

⁵⁸ *Borba*, 22. 9. 1963, 1.

⁵⁹ *Borba*, 22. 9. 1963, 2.

⁶⁰ A. Rubinstein, *Yugoslavia and the Non-Alignment*, 102.

ne.⁶¹ Iz Brazila FNRJ je uvozila pre svega kafu, kakaovac, šećer, sirovu kožu i pamuk, a izvozila kalciniranu i kaustičnu sodu, sulfidnu celulozu, hmelj, kudelj, olovo, cink. Krajem pedesetih i početkom šezdesetih na značaju dobija izvoz mašina, pre svega traktora iz Jugoslavije. U tom periodu Brazil je dolazio na prvo mesto po obimu ekonomske razmene u celoj Južnoj Americi, pa je tako Jugoslavija u ovu zemlju tokom 1960. izvezla robe u vrednosti od 5,6 miliona dolara, a uvezla milion više. Tokom 1962. izvoz je dosegao čak 13,6 miliona dolara. Glavni razlog za ovo uvećanje bio je izvoz brodova.⁶²

Dolaskom Kvadrosa na vlast dat je dodatan impuls ekonomskoj saradnji između Brazila i FNRJ. Već tokom aprila 1961. brazilska delegacija na čelu sa ličnim izaslanikom predsednika Žoaom Ribeinom Dantasom stigla je u Jugoslaviju. Potpisan je protokol kojim je dopunjen trgovinski sporazum iz 1958 („Dantasov protokol“), a robna razmena za narednih pet godina je predviđena u obimu od 120 miliona dolara sa svake strane. Jugoslavija je odobrila kredit za isporuku brodova na devet godina, a druge opreme na tri do pet godina od potpisivanja pojedinačnih ugovora o isporuci sa maksimalnom kamatom do 6% godišnje.⁶³ Bilo je predviđeno da budu izvezeni brodovi u vrednosti od 65 miliona, poljoprivredne mašine 35, industrijska oprema 20 i razna druga oprema pet miliona dolara. Ovaj protokol je Vlada SFRJ ratifikovala tokom 1962, dok je Vlada Brazila donela odluku 27. decembra iste godine da se protokol primenjuje od 1. januara 1963.⁶⁴

Zvanični statistički podaci jasno pokazuju da trgovinska razmena između dveju zemalja nije išla onako kako je jugoslovenska strana želela i kako je bilo dogovoreno. Tako možemo videti da je za 1963. bila predviđena razmena od 10 miliona dolara na obe strane, a ostvareno je samo nešto više od dva miliona (2,18 miliona izvoz, a 2,49 miliona dolara uvoz u FNRJ).⁶⁵ Jedan od važnijih problema razmene u ovom periodu bilo je pitanje debalansa odnosno većeg jugoslovenskog uvoza nego izvoza u Brazil. Jedino je tokom 1962. zbog prodaje dva putnička broda taj trend narušen. O tome koliko su brodovi doneli te godine govori i činjenica da su oni činili 11 miliona dolara izvoza, a svi ostali izvozni artikli svega 2,6 miliona.⁶⁶ Problem je pravio i jugoslovenski dug koji je krajem 1961. iznosio 8,2 miliona dolara, što je bilo prekoračenje limita od osam miliona koliko je dogovoreno da iznosi manipulativni kredit za tu godinu. Takva situacija dovela je do sastanka mešovite komisije koja je zasedala od 15. decembra 1961. do 9. januara 1962. Sama komisija nije mogla da konkretno učini neke izmene postojećeg stanja, ali je određenim preporukama doprinela da se situacija donekle popravi.⁶⁷ Već krajem 1962. jugoslovenski negativni saldo spustio se na oko 6,8 miliona dolara.⁶⁸

⁶¹ Spor je okončan time što je jugoslovenska strana platila obeštećenje i nakon toga je 1. 4. 1958. potpisan novi trgovinski ugovor.

⁶² DAMSP, PA, 1963, Brazil, f. 13, d. 6, s. 442995, Sjedinjene države Brazila, 49.

⁶³ AJ, 837, I-3-a/13-7, O ekonomskom sporazumu sa Brazilijom.

⁶⁴ AJ, 507-IX-13/IV, Bilateralna saradnja, 4.

⁶⁵ *Statistika spoljne trgovine SFR Jugoslavije za 1963. godinu* (Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1964), 24–25.

⁶⁶ DAMSP, PA, 1963, Brazil, f. 13, d. 6, s. 442995, Sjedinjene države Brazila, 49.

⁶⁷ DAMSP, PA, 1962, Brazil, f. 11, d. 10, s. 411066, Bilateralni ekonomski odnosi sa Brazilom, 1–2.

⁶⁸ DAMSP, PA, 1962, Brazil, f. 11, d. 18, s. 432412, Beleška o našim odnosima sa Brazilom, 2.

Razmena je nastavila da varira tokom 1963. i 1964. FNRJ je uvezla robu u vrednosti od 2,49 i 3,36 miliona dolara, a izvezla 2,18 odnosno 4,60 miliona dolara. Dakle, prve godine imala je negativan bilans, ali je zato u drugoj bila u plusu više od milion dolara. Iako je ta razmena bila pristojnog obima, ona je bila mnogostruko niža od one planirane „Dantasovim protokolom“ koji je predviđao po 25 miliona dolara vrednu razmenu na obe strane za 1964. Nakon promene vlasti u Brazilu jugoslovenski izvoz u tu zemlju drastično je opao u narednim godinama, pa je tako 1965. on iznosio svega 732 hiljade američkih dolara.⁶⁹

Brazil je svoju novu politiku vezanu za širu saradnju na ekonomskom polju demonstrirao već učešćem na Konferenciji o problemima ekonomskog razvoja u Kairu tokom jula 1962. Inicijativu za ovu konferenciju dali su Tito i Naser na njihovom sastanku iz februara iste godine. Ovaj skup predstavljao je produžetak aktivnosti nesvrstanih zemalja na ekonomskom planu. Brazil je uz Boliviju, Kubu i Meksiko registrovan kao punopravni učesnik zajedno sa Jugoslavijom i zemljama Afrike i Azije.⁷⁰ Ovakvu politiku saradnje u ekonomskoj sferi sa drugim zemljama u razvoju Brazil je nastavio i u kasnijim godinama bez obzira na promene režima.⁷¹

Dalji razvoj jugoslovensko-brazilskih odnosa do državnog udara u Brazilu 1964.

Beograd je nakon više od petnaest godina napustio i prvi brazilski ambasador Rui Ribeiro Kuoto. U ovom dugom vremenskom intervalu za jednu diplomatsku misiju njegovi odnosi sa vlastima bili su puni uspona i padova, a njegova aktivnost se ocenjivala od veoma korisne za interese FNRJ do toga da se indirektno tražila njegova zamenja. Pre odlaska Kouto je odlikovan Ordenom jugoslovenske zastave sa lentom i primljen u vili u Užičkoj 30. aprila 1963. od predsednika republike Josipa Broza Tita, koji je tom prilikom istakao da Kouto smatra „napola jugoslovenskim građaninom“. Za oproštajni poklon brazilski diplomata je tražio Brozovu fotografiju sa potpisom, što mu je i obezbeđeno.⁷² Zamenio ga je pravnik Moakir Ribeiro Brigs, koji je dobio agreman u novembru 1963, a u Beograd pristigao februara naredne godine.⁷³

Tokom 1963. došlo je do intenziviranja kontakata između različitih predstavnika dveju država. Tako je u maju 1963. Boris Zihel sa delegacijom SSRNJ na povratku iz Čilea posetio Brazil, kada je delegaciju primio i ministar inostranih poslova. U julu je predstavnik Saveza omladine i Saveza studenata boravio u Brazilu. S druge strane, delegat Brazila je učestvovao u radu 52. konferencije Interparlamentarne unije u Beogradu od 12. do

⁶⁹ *Statistika spoljne trgovine SFR Jugoslavije za 1965. godinu* (Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1966), 21, 27.

⁷⁰ D. Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju*, 104–108.

⁷¹ B. Bissio, *Brazil and the Non-Alignment Movement*, 378–380.

⁷² AJ, 837, I-3-a/13-8, Beleška šefa protokola predsednika republike od 3. 5. 1963; *Beograd–Brazilija. 80 godina diplomatskih odnosa. Belgrade–Brasilia. 80 years of diplomatic relations*. Katalog izložbe / Exhibition Catalogue, (Beograd: Arhiv Jugoslavije, 2019), 12.

⁷³ AJ, 837, I-3-a/13-11, Traženje agremana za novog ambasadora Brazila od 21. 11. 1963; AJ, 837, I-3-a/13-11, Zabeleška u vezi dolaska novog ambasadora Brazila g. Meacyr Ribeiro Briggs od 21. 2. 1964.

20. septembra. Tokom septembra došlo je i do posete delegacije Komunističke partije Brazila predvođene članom izvršnog komiteta Huanom Ramosom Ribeirrom.⁷⁴

Dva predsednika su na prelazu iz 1963. u 1964. nastavila sa razmenom mišljenja pismenim putem, naročito u vezi sa međunarodnom situacijom. Josip Broz Tito je uz zahvalnost na gostoprimstvu i izlaganje o međunarodnoj situaciji iskoristio priliku da Gularu nagovesti održavanje nove konferencije neangažovanih i miroljubivih zemalja. Iako to nije bio zvaničan poziv za učešće Brazila, jasno je da se radilo o ispitivanju terena.⁷⁵ U svom odgovoru Gular nije otišao dalje od kurtoazne izjave da će taj problem „zaslužiti pažljivo razmatranje moje Vlade“.⁷⁶

U analizi Treće regionalne uprave DSIP-a zadužene za Latinsku Ameriku početkom 1964. konstatovano je da su višegodišnji napori da se stabilizuju i unaprede odnosi sa Brazilom u „poslednje vreme“ dali „veoma značajne rezultate“. Kao jedan od najvažnijih ciljeva za budućnost bilo je predviđeno da se utiče na Brazil da prihvati učešće na drugoj konferenciji neangažovanih zemalja u Kairu i da se razradi višegodišnji plan međusobne razmene.⁷⁷

Tokom proleća 1964. došlo je do još jedne manifestacije dobrih odnosa dveju zemalja kada je brazilska parlamentarna delegacija bila u poseti Jugoslaviji. Na čelu četvoročlane delegacije nalazio se potpredsednik Predstavničkog doma Klovis Mota, koji je bio pristalica Gulara i pripadao Radničkoj partiji. Poseta je trajala od 25. marta do 6. aprila tokom koje su vođeni brojni razgovori, a parlamentarci su obišli više gradova i privrednih centara.⁷⁸ Zaključeno je da bi bilo „apsurdno ne iskoristiti evidentnu komplementarnost i kompatibilnost privreda dve zemlje“ u obostranom interesu za što potpunijim i što svestranijim uključivanjem u svetske ekonomske tokove.⁷⁹

Josip Broz lično je dao snažnu podršku daljem razvoju ekonomskih odnosa kada je na jednom izveštaju ambasadora Barišića o mogućnostima proširenja ekonomske saradnje dveju zemalja rukom napisao „da treba hitno preduzeti predložene mjere“.⁸⁰ U tom cilju u Brazilu je tokom proleća 1964. tri nedelje boravila jugoslovenska privredna delegacija od 22 člana, od kojih je njih 15 doputovalo iz FNRJ, dok su ostali već bili angažovani u Brazilu kao predstavnici organizacija i preduzeća.⁸¹

Do planiranog produbljivanja odnosa dveju zemalja u narednom periodu ipak nije došlo, jer je upravo tokom posete brazilskih parlamentaraca unutrašnja kriza u njihovoj domovini kulminirala. Neuspeh Gulara da sprovede neke od obećanih reformi (agrarna, bankarska, izborna i druge) dovele su do snažnog opozicionog pokreta.

⁷⁴ Borislav Juzbašić, „Pregled diplomatskih, političkih i drugih veza između Jugoslavije i zemalja Južne Amerike“, *Naše teme*, 1966, 310–311.

⁷⁵ AJ, 837, I-1/116, Pismo predsednika SFRJ Josipa Broza Tita predsedniku Brazila Goulartu od 28. 12. 1963.

⁷⁶ AJ, 837, I-1/116, Odgovor J. Goulart-a od 31. 1. 1964.

⁷⁷ DAMSP, PA, 1964, Brazil, f. 18, d. 5, s. 43534, Zabeleška o Brazilu od 11. 2. 1964, 5–8.

⁷⁸ AJ, 837, I-1/111, Zabeleška o dosadašnjem boravku i razgovorima delegacije Predstavničkog doma Nacionalnog kongresa Brazila.

⁷⁹ Citirano prema: *Beograd–Brazilija. 80 godina diplomatskih odnosa*, 16.

⁸⁰ AJ, 837, I-5-b/13-2, Zabeleška ambasadora Barišića o mogućnostima proširenja ekonomske razmene sa Brazilom.

⁸¹ AJ, 837, I-5-b/13-2, Izveštaj delegacije jugoslovenskih privrednika sa puta u Brazil (15. mart – 8. april 1964).

Jedan od vođa pobune guverner Rio de Žaneira Karlos Laserda optužio je vladu da vodi zemlju u komunizam.⁸² Sve je završeno početkom aprila, kada je izvršen državni udar koji je uklonio sa vlasti predsednika Gulara i na upravu doveo desne snage. Za novog predsednika postavljen je general Kastelo Branko, koji je vodio politiku „identičnosti interesa sa SAD“, što je uz antikomunizam novih vlasti logično dovelo do zahađenja odnosa sa Jugoslavijom.⁸³ Tek sredinom 1967. došlo je do pomaka u bilateralnim odnosima, kada je Svetozar Vukmanović Tempo kao izaslanik Josipa Broza razgovarao sa predsednikom Brazila oko eventualnog usaglašavanja stavova u UN povodom situacije na Bliskom istoku.⁸⁴

U zaključku možemo reći da period od februara 1961. do aprila 1964. predstavlja poseban period u odnosima između Jugoslavije i Brazila. Radilo se o vremenu kada su se pogledi vođstva dveju država poklapali po brojnim pitanjima vezanim za međunarodnu situaciju i bilateralnu, pre svega ekonomsku saradnju. Iako se može reći da su izvesni rezultati postignuti na raznim poljima (učestale posete i razmena mišljenja, rast trgovinskog bilansa), oni nisu bili onakvi kakve je priželjkivala jugoslovenska strana. Promenom režima u Braziliji ti ciljevi su postali trajno nedostižni.

REFERENCE

- *Beograd–Brazilija. 80 godina diplomatskih odnosa. Belgrade–Brasília. 80 years of diplomatic relations.* Katalog izložbe / Exhibition Catalogue. Beograd: Arhiv Jugoslavije, 2019.
- Bethell, Leslie (ed.). *The Cambridge History of Latin America, volume IX, Brazil since 1930.* New York: Cambridge University Press, 2008.
- Barros, Edgar Luiz de. *O Brasil de 1945 a 1964.* Sao Paulo: Contexto, 1994.
- Bissio, Beatriz. “Brazil and the Non-Alignment Movement: Parallel Paths, Common Goals”. In: *The 60th Anniversary of the Non-Alignment Movement.* Ed. Dimitrijević Duško, Čavoški Jovan 371–383. Belgrade: Institute of International Politics and Economics, 2021. DOI: https://doi.org/10.18485/lipe_60nam.2021.ch21
- Bogetić, Dragan. *Jugoslovensko-američki odnosi 1961–1971.* Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2012.
- Bogetić, Dragan. *Nesvrstanost kroz istoriju. Od ideje do pokreta.* Beograd: Zavod za udžbenike, 2019.
- Bogetić, Dragan. *Nova strategija jugoslovenske spoljne politike 1956–1961.* Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006.

⁸² Više o uzrocima krize i državnom udaru u Brazilu 1964. videti: Jorge Ferreira, *A democracia no Brasil (1945–1964)* (Sao Paulo: Atual, 2006), 90–112; E. L. de Barros, *O Brasil de 1945 a 1964*, 61–71; R. Leacock, *Requiem for Republic*, 172–220.

⁸³ Novi predsednik Brazila Kastelo Branko primio je ambasadora FNRJ Barišića 1. maja 1964. U razgovoru je istakao brazilsko-jugoslovensku ekonomsku saradnju kao „obostrano značajnu“. *Борба*, 4. 5. 1964, 1.

⁸⁴ *Beograd–Brazilija. 80 godina diplomatskih odnosa*, 16.

- Čavoški, Jovan. *Non-Alignment Movement Summits. A History*. London: Bloomsbury Academy, 2022.
- Cosovschi, Agustin. "From Santiago to Mexico: The Yugoslav Mission in Latin America during the Cold War and the Limits of Non-Alignment". In: *Socialist Yugoslavia and the Non-Aligned Movement: Social, Cultural, Political, and Economic Imaginaries*. Ed. Paul Stubbs, 283–301. Kingston: McGill-Queens University Press, 2023. DOI: <https://doi.org/10.1515/9780228015802-015>
- Fausto, Boris and Sergio Fausto. *A Concise History of Brazil*. New York: Cambridge University Press, 2014. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139567060>
- Ferreira, Jorge. *A democracia no Brasil (1945–1964)*. Sao Paulo: Atual, 2006.
- Eraković, Vidosava. „Titova američka turneja’ 1963. godine – poseta Brazilu, Čileu, Boliviji, Peruu i Sjedinjenim Američkim Državama“. *Arhiv. Časopis Arhiva Jugoslavije* br. 1–2, (2015), 168–179.
- Juzbašić, Borislav. „Pregled diplomatskih, političkih i drugih veza između Jugoslavije i zemalja Latinske Amerike“. *Naše teme*, 1966, 305–332.
- Kolašinac, Goran. *Putovanje Josipa Broza Tita u zemlje Latinske Amerike i Sjedinjene Američke Države*. Master rad, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Odeljenje za istoriju, 2019.
- Katkova, Ekaterina and Rouslan Kostiuik. "Relations of Yugoslavia with the Countries of Latin America in the 1960–1980s". *Latinskaya Amerika* no. 6, (2023), 73–89. DOI: <https://doi.org/10.31857/S0044748X0025613-3>
- Leacock, Ruth. *Requiem for Revolution. The United States and Brazil, 1961–1969*. Kent–London: The Kent State University Press, 1990.
- Muñoz, Luciano da Rosa. "Brazilian Foreign Policy Discourses and the Quest for Ontological Security". *Contexto internacional*. vol 45, no. 2, (2023), 1–21. DOI: <https://doi.org/10.1590/s0102-8529.20234502e20210069>
- Quadros, Jânio. "Brazil's New Foreign Policy". *Foreign Affairs*. vol. 40, no 1, (1961), 19–27. DOI: <https://doi.org/10.2307/20029529>
- Redžepagić, Sulejman. *Društenopolitička struktura i radnički pokret Brazila*. Beograd: Institut za izučavanje radničkog pokreta, 1962.
- Rubinstein, Alvin Z. *Yugoslavia and the Nonaligned World*. New Jersey: Princeton University Press, 1970.
- Schwarcz, Lilia Moritz (ed.). *História do Brasil nação: 1808–2010. vol. 4. Olhando para dentro 1930–1964*. Rio de Janeiro: Objetivo, 2013.
- Selinić, Slobodan. *Partija i diplomatija u Jugoslaviji 1945–1952*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2013.
- Simić, Bojan. „Socijalistička Jugoslavija i države Južne Amerike (1946–1950) – uspostavljanje diplomatskih i ekonomskih odnosa“. *Tokovi istorije*, br. 2, (2022), 73–99. DOI: <https://doi.org/10.31212/tokovi.2022.2.sim.73-99>
- Simić, Bojan. „Brazil u politici socijalističke Jugoslavije 1946–1952“. *Tokovi istorije*, br. 3, (2023), 133–156. DOI: <https://doi.org/10.31212/tokovi.2023.3.sim.133-156>
- Simić, Bojan. „Poseta Koče Popovića Latinskoj Americi 1962. godine“. *Tokovi istorije*, br. 2, (2025), 189–214. DOI: <https://doi.org/10.31212/tokovi.2025.2.sim.189-214>

YUGOSLAV-BRAZILIAN RELATIONS 1961–1964

Bojan Simić, PhD*

Summary

A unique phase in the history of relations between Brazil and the socialist Yugoslavia occurred between February 1961 and April 1964. Broader bilateral and international cooperation was made possible by the ascent to office of President Janio Quadros, who displayed a particular affinity for Yugoslavia and its leader, Josip Broz Tito. In addition to being the largest and most populous country in Latin America, Brazil was significant to the Yugoslav leadership as a model for smaller nations in the region. Even after João Goulart became president of Brazil in September 1961, the favourable trend in relations the two countries remained unchanged.

Although, it fluctuated from year to year, there was a considerable level of economic cooperation between the two countries during this period. The sale of ships led to an increase in Yugoslav exports to Brazil, which reached 2% of the total Yugoslav exports in 1962. However, exports were almost halved the following years. This decline resulted from several factors, including the limited range of goods offered by both sides, non-compliance with existing contracts that envisaged more frequent and extensive trade, and payment-related difficulties.

The visits to Brazil by the State Secretary for Foreign Affairs, Koča Popović, and by President Tito were particular importance for the diplomatic and commercial relations of both countries. Problems in the previous economic cooperation were identified, along with potential solutions. The closeness of views on major international political issues – such as the struggle to preserve peace, the cessation of the arms race, the equal development of all regions, and decolonisation – was emphasised. Numerous political, economic, and party delegations travelled to Brazil and Yugoslavia during the period under consideration.

A coup d'état in Brazil in April 1964 brought about a change of government, replacing the left-wing President Goulart with a military junta. Interstate relations and cooperation in various fields reflected the shift in policy towards Yugoslavia that resulted from this political change. Although it may be argued that certain achievements were attained during the 1961–1964 period in several areas – such as an improved trade balance, frequent visits, and exchanges of views – the overall outcome fell short of Yugoslav expectations. With the change of regime in Brazil, these goals become permanently unattainable.

KEYWORDS: Yugoslavia, Brazil, Cold War, diplomacy, economic relations

---

* Principal Research Fellow, Institute for Recent History of Serbia, Belgrade, Republic of Serbia
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1345-7822>; E-mail: smcbjn@yahoo.com